

Tidsskriftet
DEN NORSKE LEGEFORENING

Atomvåpenforbud, nobelpris og legers innsats

I TIDLIGERE TIDER

JOHN GUNNAR MÆLAND

E-post: john.meland@isf.uib.no

John Gunnar Mæland er dr.med. og professor emeritus ved Institutt for global helse og samfunnsmedisin, Universitetet i Bergen, og tidligere styremedlem og leder (2009–17) i Norske leger mot atomvåpen.

Forfatter har fylt ut ICMJE-skjemaet og oppgir ingen interessekonflikter.

SAIMA NAZ AKHTAR

Saima Naz Akhtar er lege i spesialisering i anestesi ved Haukeland universitetssykehus. Hun er leder i Norske leger mot atomvåpen.

Forfatter har fylt ut ICMJE-skjemaet og oppgir ingen interessekonflikter.

BJØRN HILT

Bjørn Hilt er overlege ved Arbeidsmedisinsk avdeling, St. Olavs hospital, og professor II ved Institutt for samfunnsmedisin og sykepleie, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. Han er styreleder i International Physicians for the Prevention of Nuclear War.

Forfatter har fylt ut ICMJE-skjemaet og oppgir ingen interessekonflikter.

KIRSTEN KJELLBERG OSEN

Kirsten Kjellberg Osen er dr.med. og professor emeritus ved Institutt for medisinsk biologi, Universitetet i Oslo, og tidligere styremedlem, nå rådsmedlem, i Norske leger mot atomvåpen.

Forfatter har fylt ut ICMJE-skjemaet og oppgir ingen interessekonflikter.

Leger bidro i vesentlig grad til at FN vedtok et forbud mot atomvåpen i 2017. Hva kan vi lære av denne historien og hvordan kan leger videre engasjere seg i arbeidet for en atomvåpenfri verden?

Norske leger mot atomvåpen i fakkeltøget for fredsprisvinner Den internasjonale kampanjen for forbud mot atomvåpen (ICAN) 10.12.2017. Foto: Espen Brembo

2017 ble et foreløpig høydepunkt for det såkalte humanitære atomnedrustningsinitiativet. FN vedtok da med overveldende flertall en traktat om et forbud mot atomvåpen (1). Samme år ble Nobels fredspris tildelt Den internasjonale kampanjen for forbud mot atomvåpen (International Campaign to Abolish Nuclear Weapons, ICAN), en kampanje lansert av Internasjonale leger mot atomkrig (International Physicians for the Prevention of Nuclear War, IPPNW) ti år tidligere.

Leger har engasjert seg i kampen mot atomvåpen helt siden 1950-årene, og denne tidlige innsatsen ble omtalt i Tidsskriftet i 2007 (2). Her vil vi beskrive legenes bidrag til det humanitære nedrustningsinitiativet det siste tiåret og drøfte hva leger i kraft av sitt ansvar for liv og helse kan bidra med i den videre kampen for en tryggere verden uten atomvåpen.

Ny giv i nedrustningsarbeidet

Den internasjonale kampanjen for forbud mot atomvåpen ble opprettet av den australske legeförening mot krig etter en idé av tidligere kopresident i Internasjonale leger mot atomkrig Ron McCoy fra Malaysia (3). Etter en fullstendig mislykket tilsynskonferanse for ikkespredningsavtalen i 2005 foreslo McCoy å lage en ny global kampanje for forbud mot og eliminering av atomvåpen etter modell av den vellykkede internasjonale kampanjen for forbud mot landminer.

På verdenskongressen i Helsinki høsten 2006 gjorde Internasjonale leger mot atomkrig kampanjen til sin hovedaktivitet, og i april 2007 ble Den internasjonale kampanjen for forbud mot atomvåpen lansert som en global kampanje åpen for ulike sivilsamfunnsaktører. Tanken var å unngå å bygge en ny organisasjon, men heller utvikle et globalt nettverk av medvirkende sivilsamfunnsorganisasjoner.

Den internasjonale kampanjen for forbud mot atomvåpen (ICAN) deltok aktivt under FN-forhandlingene om atomvåpenforbud i New York 2017. Foto: ICAN

I Norge hadde organisasjonene Norske leger mot atomvåpen, Nei til atomvåpen og Pugwash Norge allerede satt i gang en norsk underskriftskampanje for en atomvåpenkonvensjon, og i november 2007 ble 20 000 underskrifter overlevert til utenriksminister Jonas Gahr Støre. Med støtte fra Utenriksdepartementet opprettet de tre organisasjonene i 2010 et norsk sekretariat med to ansatte kampanjemedarbeidere. Norske leger mot atomvåpen ble ansvarlig for driften av Den internasjonale kampanjen for forbud mot atomvåpen Norge, med en styringsgruppe der også Nei til atomvåpen, Pugwash, Norges Fredsråd og Norsk Folkehjelp var representert. En prioritert første oppgave var å knytte norske sivilsamfunnsorganisasjoner til kampanjen. I dag har den nær 500 partnerorganisasjoner globalt, hvorav 45 er norske.

Parallelt bidro den norske samarbeidsgruppen til å fremme en separat søknad til Utenriksdepartementet om støtte til å opprette et sekretariat i Genève som skulle koordinere kampanjearbeidet i Europa, Midtøsten og Afrika. Også denne søknaden ble hurtig innvilget. Genève-kontoret kom i drift tidlig 2011 og utviklet seg senere til å bli kampanjens hovedkontor. Selv med et begrenset antall ansatte medarbeidere ble den nå en effektiv internasjonal kampanje med tilslutning fra alle verdensdeler (3). Internasjonale leger mot atomkrigs nasjonale foreninger har vært blant de mest aktive partnerorganisasjonene, ofte med nasjonalt koordineringsansvar for kampanjearbeidet. Den australske gruppen ledet av Tilman Ruff, kopresident i Internasjonale leger mot atomkrig, har vært spesielt viktig for suksessen. Likeledes har legebevegelsens sentrale kontor i Boston i USA gitt verdifulle bidrag.

Strategi og arbeid

Man innså tidlig at et nytt initiativ innen atomnedrustning måtte drives frem av landene uten atomvåpen og baseres på folkeretten og de folkerettsstridige humanitære konsekvensene av atomvåpen. Strategien var klar: først stigmatisere og forby atomvåpnene, for så å presse atomvåpenstatene til multilaterale forhandlinger om gjensidig total atomnedrustning (3).

Den internasjonale kampanjen for forbud mot atomvåpen ønsket å få nedrustningsdebatten til å ta utgangspunkt i de katastrofale humanitære konsekvensene av atomvåpen og fikk mange av sine argumenter om atomvåpens unike ødeleggelseskapasitet og medisinske virkninger fra Internasjonale leger mot atomkrig. Med basis i nye klimamodeller kunne legene levere vitenskapelige argumenter for at selv en «begrenset» atomkrig ville gi globale klimaforstyrrelser og påvirke matproduksjonen i flere tiår slik at opptil to milliarder mennesker ville stå i fare for sultedød (4).

Leder Beatrice Fihn i Den internasjonale kampanjen for forbud mot atomvåpen (ICAN) og Tilman Ruff, kopresident i Internasjonale leger mot atomkrig, med nobelprismedaljen og diplom. Foto: Kristian Ruff

Atomvåpnenes medisinske og økologiske konsekvenser ble særlig grundig belyst på tre

internasjonale konferanser i 2013 og 2014. Den første ble arrangert i Oslo i mars 2013 etter initiativ fra daværende utenriksminister Jonas Gahr Støre. Konferansene kom til samme konklusjon som Verdens helseorganisasjon i 1980-årene: Helsevesenet har ingenting å stille opp med mot de katastrofale konsekvensene av bruk av atomvåpen. Selv etter sprengning av én enkelt atombombe over en by er skadearten og -dimensjonene så overveldende at ethvert forsøk på hjelp vil være fánytt (5, 6).

Den internasjonale kampanjen for forbud mot atomvåpen ble hovedsamarbeidspartner på vegne av sivilsamfunnet på alle de tre konferansene, noe som ga anledning til utstrakt kontakt mellom diplomater og kampanjemedarbeidere. Internasjonale leger mot atomkrig deltok aktivt ved disse anledningene, både ved å levere arbeidsdokumenter (working papers), holde plenumsinnlegg og ved å delta i dialogen mellom statene og sivilsamfunnet.

Parallelt ble det humanitære nedrustningsbudskapet fremmet i andre internasjonale nedrustningsfora. Det fikk stadig økende oppslutning. Mens 16 land, inkludert Norge, stilte seg bak en konsensusuttalelse om humanitære konsekvenser av atomvåpen i 2012, var antallet land økt til 159 i 2015. Det såkalte *humanitære løftet* lansert av Østerrike i 2014 fikk tilslutning fra 127 land. Her het det at landene forpliktet seg til å arbeide for «å tette hullet i folkeretten med å forby og avskaffe atomvåpen» (7).

Solberg 1-regjeringen ønsket imidlertid ikke å slutte seg til dette løftet, med henvisning til Norges NATO-medlemskap og atomvåpenstatenes avvisning av et forbud mot atomvåpen. Denne beslutningen vakte heftig politisk debatt fordi flertallet i Stortinget ønsket en mer aktiv linje i dette spørsmålet. I det såkalte atomforliket vedtatt av Stortinget 26.4.2016 heter det at Norge skal «arbeide aktivt for en verden fri for atomvåpen» og «arbeide langsiktig for et rettslig bindende rammeverk for å sikre dette målet» (8). Regjeringen tolket vedtaket som støtte til sin linje: først nedrustning, deretter forbud, mens andre mente at vedtaket innebar at Norge skulle delta i arbeidet for en forbudsavtale. Mer enn 1 000 norske leger og medisinstudenter signerte sommeren 2016 en appell om at atomvåpnene må forbys som basis for full atomnedrustning (9).

Forbudsforhandlingene

Selv om Norge trakk seg ut av det humanitære nedrustningsinitiativet, fikk tanken om et atomvåpenforbud økende internasjonal oppslutning. I desember 2016 vedtok FNs generalforsamling oppstart av forhandlinger om en forbudstekst. Forhandlingene fant sted i FN i New York våren 2017, med deltagelse fra over 130 atomvåpenfrie land. Norge boikottet forhandlingene sammen med øvrige NATO-land, bortsett fra Nederland.

Den internasjonale kampanjen for forbud mot atomvåpen ga både muntlige og skriftlige innspill til disse forhandlingene og var til stede i FN-bygningen med et stort antall kampanjemedarbeidere, blant dem mange leger, som på en systematisk måte holdt kontakten med delegatene, oppmuntret til konstruktive bidrag og medierte mellom ulike meningsgrupper (3). Forhandlingene endte med at en traktat om forbud mot atomvåpen ble vedtatt 7.7.2017 med 122 stemmer for, én mot og én avstående. Per oktober 2018 har 69 land signert og 19 land ratifisert avtalen, som trenger 50 ratifiseringer for å tre i kraft som del av folkeretten.

Lawrence Krauss (til venstre), direktør for Arizona State University Origins Project, og Robert Rosner, professor ved University of Chicago, kunngjorde 25. januar 2018 at de hadde justert den såkalte «dommedagsklokken» til to minutter til midnatt. *The Bulletin of the Atomic Scientists* utviklet dommedagsklokken som et symbol på sannsynligheten for en menneskeskapt global katastrofe. Foto: Jim Lo Scalzo/NTB Scanpix

Høsten 2017 besluttet den norske nobelkomiteen å belønne Den internasjonale kampanjen for forbud mot atomvåpen med fredsprisen. Også her hadde legene en finger med i spillet, ved at Internasjonale leger mot atomkrig, som tidligere prisvinner (1985), og Norske leger mot atomvåpen hadde sørget for at kampanjen var blant de nominerte fra 2015 av.

Legenes rolle i det videre arbeidet

For leger og andre som har engasjert seg i kampen mot atomvåpen, ble 2017 et gledens år – med god grunn til å være stolte av hva som er oppnådd. Men nå er det viktig å rette blikket fremover og jobbe for det egentlige målet: en verden fri for atomvåpen.

Verden er på ny inne i en kraftig modernisering av de kjernefysiske styrkene, og faren for atomkrig synes å være større enn noen gang. Fortsatt er det omkring 14 500 atomstridshoder i verden. 1 800 av disse står klare til utskyting på kort varsel, med den risikoen dette innebærer for uhell (10). Alle atommakter gjør store investeringer i sine kjernefysiske arsener og utvikler nye, mer fleksible våpen, noe som også senker terskelen for bruk. I tillegg kommer den økende internasjonale spenningen. Et talende tegn er at den såkalte dommedagsklokken på forsiden av tidsskriftet *Bulletin of the Atomic Scientists* i 2018 viser to minutter på tolv. Så nær midnatt har klokken ikke stått siden 1950-årene (11, 12).

Internasjonale leger mot atomkrig er fortsatt en viktig bærebjelke i det internasjonale nedrustningsarbeidet. Til tross for svekket forståelse og engasjement for atomnedrustning blant folk flest sammenlignet med 1980-tallet, har legebevegelsen maktet å ta nye initiativ og bidratt sterkt til atomvåpenforbudet. Det er den faktabaserte tilnærmingen, som legebevegelsen fikk nobelprisen for i 1985, som nå på nytt er grunnlag for reell nedrustning. Men denne innsatsen har tæret på reservene. Snart 40 år etter danningen er det nå i den internasjonale legebevegelsen mot atomkrig behov for en ny giv både når det gjelder menneskelige ressurser og økonomi.

Norske leger mot atomvåpen har fortsatt omkring 750 leger og legestudenter som medlemmer og har vært en drivende kraft for Den internasjonale kampanjen for forbud mot atomvåpen i Norge. Organisasjonen har tatt ansvar for videreføringen av kampanjen selv etter at prosjektstøtten fra Utenriksdepartementet falt bort i 2016. Men også Norske leger mot atomvåpen trenger økt engasjement fra kolleger. I 1980-årene var nær hver fjerde norske lege medlem i organisasjonen. Dette tilsier at langt flere leger og legestudenter burde kunne vise sin støtte til kampen mot atomvåpen gjennom å bli medlem i Norske leger mot atomvåpen og dermed også styrke kampanjen.

Leger må holde fast på budskapet om at forebygging av en atomkrig er eneste løsning og at

atomvåpen må forbys ut fra deres uakseptable humanitære konsekvenser (7, 9). I tråd med dette har Verdens legeforening erklært at legeprofesjonen i kraft av sitt ansvar for liv og helse har plikt til å arbeide for å forby og eliminere atomvåpen. Nylig kom Verdens legeforening med en ny uttalelse der alle stater anmodes om å signere og ratifisere den nye forbudsavtalen mot atomvåpen (13). Den norske legeforening har helt siden 1980-årene tatt prisverdig klart standpunkt til atomvåpenspørsmålet og fulgt opp Verdens legeforenings oppfordringer. Det må være et mål at alle norske helseprofesjoner stiller seg bak de samme kravene og presser på for at Norge vender tilbake til sin posisjon som et foregangsland for atomnedrustning. Norske leger mot atomvåpen har nå åpnet opp for støttemedlemskap også for ikke-leger.

Stortinget har bedt regjeringen utrede konsekvensene av en eventuell tilslutning til forbudsavtalen for Norge (14). Det betyr at Norge ennå ikke har lukket døren helt for avtalen. Norske leger må delta aktivt i denne livsviktige debatten.

LITTERATUR:

1. Akhtar SN, Hilt B, Mæland JG. Enighet om en forbudsavtale mot atomvåpen. Tidsskr Nor Legeforen 2017; 137. doi: 10.4045/tidsskr.17.0645. [PubMed][CrossRef]
2. Mæland JG, Osen KK, Lie M. Den ultimate forebygging-leger mot atomvåpen. Tidsskr Nor Lægeforen 2007; 127: 2558 - 61. [PubMed]
3. Ruff T. Negotiating the UN treaty on the prohibition of nuclear weapons and the role of ICAN. Glob Change Peace Secur 2018; 30: 233 - 41. [CrossRef]
4. Hilt B. Global hungersnød etter regional atomkrig. Tidsskr Nor Legeforen 2012; 132: 1434. [PubMed][CrossRef]
5. Mæland JG, Hilt B, Osen KK et al. Medisinske virkninger av atomvåpen. Tidsskr Nor Legeforen 2013; 133: 542 - 4. [PubMed][CrossRef]
6. Ufattelige lidelser. Hvorfor atomvåpen må forbys. Faktahefte. Oslo: Norske leger mot atomvåpen, 2016. <https://legermotatomvapen.no/filer/leger-mot-atomvapen-magasin-a4-lr.pdf> (13.5.2018).
7. 2018. International Campaign to Abolish Nuclear Weapons. Humanitarian Pledge. <http://www.icanw.org/pledge/> (18.6.2018).
8. Meld. St. 37 (2014-2015), Innst. 199 S (2015-2016). Globale sikkerhetsutfordringer i utenrikspolitikken – Terrorisme, organisert kriminalitet, piratvirksomhet og sikkerhetsutfordringer i det digitale rom. Vedtak 623. <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Vedtak/Vedtak/Sak/?p=63052> (18.6.2018).
9. Norske leger mot atomvåpen. Appell om forbud mot og eliminering av atomvåpen. <https://legermotatomvapen.no/news/183/details/942> (13.5.2018).
10. Stockholm International Peace Research Institute. Kapittel 6. World Nuclear Forces. I: SIPRI Yearbook 2018. <https://www.sipri.org/sites/default/files/SIPRIYB18co6.pdf> (22.6.2018).
11. It is now two minutes to midnight. 2018 Doomsday Clock Statement. Science and Security Board, Bulletin of the Atomic Scientists. <https://thebulletin.org/2018-doomsday-clock-statement>. (13.5.2018).
12. Forrow L, Ruff T, Thurlow S. The 2017 Nobel Peace Prize and the Doomsday Clock – The end of nuclear weapons or the end of us? N Engl J Med 2018; 378: 2258 - 61. [PubMed][CrossRef]
13. World Medical Association. Physician leaders urge all states to sign nuclear weapons treaty. <https://www.wma.net/news-post/physician-leaders-urge-all-states-to-sign-nuclear-weapons-treaty/> (13.5.2018).
14. Dokument 8:23 S (2017-2018), Innst. 91 S (2017-2018). Representantforslag om at Norge må utrede muligheten for å signere atomvåpenforbudet. <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Vedtak/Vedtak/Sak/?p=69718> (18.6.2018).

Publisert: 8. november 2018. Tidsskr Nor Legeforen. DOI: 10.4045/tidsskr.18.0452

Mottatt 23.5.2018, første revisjon innsendt 22.6.2018, godkjent 26.6.2018.

© Tidsskrift for Den norske legeforening 2020. Lastet ned fra tidsskriftet.no